

ERSARI BABA HAKKINDAKİ RİVAYETLER VE HAKİKAT

Batı Türkmenistan'da, Balkan vilayetlerindeki obalarda doğup büyüyen yazarlardan birisi olan Hemra Yusup'a büyük güreşler tutulan toyların bir çoğuna katılmak nasip oldu. Bu toylarda, "Hoca isen bayrağını al" denilip birinci bayrak, "Şıh isen bayrağını al" denilip ikinci bayrak, "Ersarı isen bayrağını al" denilip üçüncü bayrak veriliyordu. Eğer bu toya "hoca", "şih", "Ersarı" katılmış olsa, onlar bu bayrakları güreşmeden alıyorlar, asıl güreş sonradan başlıyordu. Bu gelenek Esengulu, Kızıletrek dolaylarında da varmış. Ancak buralarda ikinci bayrağı "mağtım" alıyormuş.

"Hoca, mağtım, şih" denilse bir anlamı var. bunlar kerametli gözüyle bakılan, hürmet gösterilen insanlar veya evlatları... Ancak "Ersarı bayrağının verilişi", doğrusunu isterseniz, Türkmen tarihinin derinliklerini pek bilmeyen kişiler için, anlamsız gibi görünebilir.

Büyük ziyafetlerde, toy-düğünlerde, çok kalabalık yerlerde (hudayolu, sadaka yemeği...) yemeğe başlandığında (bismillah denildiğinde) veya yemek duası yapılması gereken durumlarda, yomut yaşı ulular mutlaka;

- "Ersarı var ise, - bizim haddimiz değil-besmeleyi, amini Ersarı etsin deyip" cemiyete katılan Ersarı'nın genç ya da yaşlı olmasına bakmadan sırayı ona veriyorlar.

Bu hürmetin ve değerın sebepsiz olmadığını, bunun mutlaka Türkmen tarihiyle doğrudan doğruya ilişkili olduğunu, okuyuculara ve yeni nesillere anlatmak maksadıyla bu makaleyi yazmaya giriştik.

Biz, yaşlı insanlardan, "Tüven kuyusunun yakınında Ersarı Baba'nın bir zamanlar Türkmenlere yolbaşçılık ettiğini ve hizmetleri geçtiğini..." çok defa duymuştuk.

Şu bir gerçektir ki: Türkmen oymaklarında (tayfa ve tiğrelerinde) yolbaşçılık eden, kendi halkının geleceği ile yakından ilgilenen ve böylece halkın tarihinde iz bırakan tarihi şahıslar hakkında söz söylemek, bu konuda matbuatta ve edebi eserlerde yazı yazmak, son zamanlara kadar yasaklanan durumlardan birisiydi. Onlar hakkında söz açmak, milletçilik (milliyetçilik) ve tiğrebazcılık (boyculuk) ile eşit görüldü. Buna bakmadan, halkın önüne düşüp öncülük etmeyi başaran şahıslar basit insanlar değillerdir, kendi devrinin önde gidici insanları olarak kabul görmüşlerdir. Onların hayat yolunu, kim oldukları

Hemra YUSUPOV

Ş. Batırov Tarih Ens. İlkçağ B. Müd.

Sapargeldi HANOV

Türkmenistan Yayınlar Birliği 'nin Üyesi

Türkiye Türkçesine Aktaran

Yusuf AKGÜL

öğrenmeden, o devirde yaşayan halkın ya da belli tayfa tiğrenin tarihini anlamak mümkün değildir.

Bu noktadan bakarsak, boylarını adı geçen (veya geçmeyen) Oğuzhan, Salur Kazan, Ersarı Baba, Atabay, Bayramşah, Bayraç, Kara Murat Han, Kızıl İsmi Yahya, Canibek, Sancar, Toğtamış Han, Utamış Han, Yalkamış, Yağmur, Keymir Kör gibi onlarca tarihi şahıs, Türkmen halkının tarihiyle birlikte öğrenilmek durumundadır.

17. yüzyılda yaşayan Hive Hanı tarihçi Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime adlı meşhur eserinde, ortaasır Türkmen boyları ve onların bilge yol başçılarından biri olan Ersarı Baba hakkında şu bilgiyi veriyor:

"Balkan'da Ersarı Bay tiygen bar idi. Uzun ömür tapgan devletli ve Müslümanlığa küşe kılaturgan (boyun bunan) kişi irdi. Bu sözümlüğün delili bu kim ol zamanda Ürgenç'te bir eziz kişi bar irdi. Şeref adlı şihlik meseninde oturgan hem molla irdi. Sarıbay barep şih mazkurga kırk tüve (deve) niyaz berip enayet kılıp iltimas (rica) yüzünden arz kıldı kim, amal kılmaktık besi müşgül bolatırır. Eger Arabi meseleleri Türkçege tercime kılıp enayet kılsanız irdi, sogapga sarık bolur iridiniz...tiydi, irse, Şih Şeref hoca takı barça mesele dinini (dini meseleleri) tercime kılıp bir kitap edip, Mu'in al Mürid yagnı İslam Goldaycılar için Gollanma diyen at goyup, Ersarı Bayga berdi. 01 vagdan ta bu vagta ça barça Türkmenler ol kitapnın meselelerine amal kılatururlar."

Ersarı Baba'nın ricasıyla yazılan bu kitabın, Türkmenler için öneminin ne derece büyük olduğunu, Ebulgazi Bahadır Han, açıklamaktadır.

Arapşinas alim Nazar Halmov'un yazdığı gibi (TSSC İlimler Akademisinin Haberleri, No:1, 1988) Mu'inül-mürid. H. 713 yılının Ramazan ayında yazılıp tamamlanmıştır. Bu, miladi hesaba göre, 1313 yılının Aralık veya 1314 yılının Ocak ayına rastlıyor.

Ebulgazi de, Şecere-i Terakime (Türkmenlerin boy kütüğü) adlı kitabını hicri yıl hesabına göre 1071'de tamamlamıştır. Bu da miladi olarak tahminen 1660-1661 yıllarıdır. Ersarı Baba'nın yazdırdığı kitap, Şecere-i Terakime'nin şahitlik ettiğine göre, XVII. asırda yani yazıldığından 350 yıl geçmesine rağmen, öz değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Aksine bütün Türkmenler, bu kitaptaki bütün değerlere sahiptirler. Bu faktörler, Ersarı Baba'nın yazdırdığı kitap, Şecere-i

Terakime'nin şahitlik ettiğine göre, XVII. asırda yani yazıldığından 350 yıl geçmesine rağmen, öz değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Aksine, bütün Türkmenler, bu kitaptaki bütün prensiplere sahiptir bu faktörler, Ersarı Baba'nın halkını aydınlatmakta ve bilimini yükseltmekteki hizmetinin küçümsenemeyeceğini gösteriyor. Her şey bir yana, sadece bu hizmeti bile yeterlidir. Ersarı Baba, Türkmen halkının gönlünde kendine layık olan yeri mutlaka almalıdır.

Şeref Hoca'nın (El-Harezmi), Mu'inü'l-mürid adlı kitabının tamamlandığı tarihin 1313-1314 yılları olduğunu hesaplarsak, Ersarı Baba'nın tahmini yaşını belirlemek çok zor olmaz diye düşünüyoruz.

Eğer Ersarı Baba, Türkmen halkının adına rica edip bir kitap için ödül olarak 40 deve vermeye gücü yeten birisi ise, o yıllarda (1313-1314) en azından 40 yaşında olmalıdır, bazı malumatlara göre, 1335 yıllan civarında vefat etmiştir. Onun çok yaşadığını, Ebulgazi söylüyor. Çok yaşayıp, çok görüp "Ersarı Baba" olmaya da eriştiğine göre, onun en azından 70-75 yıl yaşamış olması muhtemeldir. Bu noktadan hareketle Ersarı Baba'nın XII. yüzyılın 60 ya da 70 yıllarında olduğunu düşünmek mümkündür.

Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime'de "Ersarı Baba'yı Öğürçük (Uğurcuk) Alp'in akrabası yani onun Berdi adlı oğlundan olan Kulhacı adındaki torunun oğlu olarak gösteriyor. Bazı kaynaklar da Öğürçük Alp'i, Koç Köroğlu'nun prototipi olarak gösteriyor. Mesela tanınmış edebiyatçı alim Mâti Kösäyev, Ersarı'nın atababası olan Öğürçük Alp'i Köroğlu kabul ediyor. Biz bu tanınmış alimin sözlerini aynen alıyoruz:

"..XVII yüzyılın ünlü şairi Şeydai'nin 'Türkmen'in Ahvali' adlı şiirinde,

*Körhan oğlu Uğurcuk Alp
Sırdı Türk ilin at salıp
Göroğlu ona at galıp
Paş alıp geçti sağı solu.*

şeklinde mısralar var. Mısralar biraz karışık. Belki "gördü Türk ilin" ya da "gezdi Türk ilin" olması muhtemel. Hangisi de olsa, her bir şahsın ya da Öğürçük Alp'in "Köroğlu" olarak adlandırılması ihtimali var. çünkü onun lakabı olan "alp" sözü, Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde, "batır" yenil-

mezlik anlamındadır. Bu sıfat, Koroğlu'na mahsustur.

Şecere-i Terakime'nin devamında, sonradan Koroğlu adını alan Ögürçük Alp hakkında verilen malumatların, destanın yayıldığı coğrafya ve onun baş kahramanının özellikleriyle benzeşmesi, gerçekten de ilgi çekicidir. Ögürçük (ya da Uğurçuk) Alp'in sonradan halk arasında "Koroğlu'na dönüşmesi mümkün olabilir. Uğurçuk Alp ve onun peşinden gelen halkın, bir kısım han ve beylerle uyuşmadan yurt yenileyip yürümleri, dstandaki vakaları, özellikle de serkerde Koroğlu'nun 1980 yılında neşrine yazdığı söz başında da tekrarlıyor.

Türkmen Koroğlu destanında, Koroğlu, Övezî (Ayvaz) Çardağlı Çandibil'e evlatlık edinmek için getirdikten sonra, ona seslenip; "Balkan degresinde ilin Övezcan" demesi, ya da başka bir yerde Koroğlu'nun, yok menin ziyet nişanım/ Balkan degresi mekanım" demesi, bazı kaynaklarda olduğu gibi Koroğlu'nun mekanının Balkan dağı çevresinde olduğunu gösteriyor. Böylece Koroğlu'nun Balkan dağı çevresinde yaşaması, saygıdeğer alim Mâti Kösâyev'in görüşlerine şahitlik ediyor.

Ebulgazi Bahadır Han'ın, Ersarı'nın atababası olan Ögürçük Alp'i on altı göbekten Oğuz Han'a bağlamasına dikkat çekmek gerektir diye düşünüyoruz:

"Türkmenlerin tarih ile ilgilenen kişileri, Ögürçük Alp'i on altı göbekten Oğuz Han'a yetirip, bundan saymaya başlarlar. Ögürçük Alp'in atası Kara Girazi .. Ögürçük zamanından ta bu vakte kadar 5 yıl, 600 yıl oluyor."

On dokuz arkadan Oğuz'a varan Ersarı'nın, bizce bilinen malumatlara göre, Eynel Gazi, Zeynel Gazi, Mustafa Gazi adlı üç oğlu ve Mamabike adlı bir kızı olmuştur. Torunlarına Uluğ Tepe, Güneş, Gara, Bekevül, Töre, Sokman adlan verilmiştir. Karısının adı Akbibi'dir, o Gözülü Ata'nın kızıdır. Karısının annesinin adı da Ayçiçek, şeklinde malumatlar bulunmaktadır. Ersarı ile Yomut iki erkek kardeşirler. Onların ikisinin de Ögürçük Alp'in oğlu Berdi'nin torunları olduğu şeklindeki malumatlarla da karşılaşılıyor.

Ebulgazi, Ersarı'yı "SALUR" hesap ediyor. Damgası "Kaz ayağı" olan Salurlar, IX. yüzyıldan beri adı tarihte karşılaşılan Türkmen boyudur. Bunlar Sırderya ırmağının boylarından (Esasen Semerkant'taki Nurata adlı yerden) Selçuklular

hareketi devrinde Mangışlak'a ve Balkan'a buradan da Türkiye'ye, Kafkaslara ve Balkan (Avrupa)'a gitmişlerdir. Bunların bir kısmı XII. yy. da Çin'e (Pekin yakınlarına) göçmüşlerdir. Bunlara Salır veya Salar Türkmenleri deniliyor. Balkan ve Mangışlak çevresinde yaşayan Salurlar da, Oğuzlar gibi iç ve dış Salur olmak üzere iki bölüme ayrılmışlardır.

Salur birleşğine önceki Salurların yanısıra, ayrıca o devirde Mangışlak ve Balkan çevresinde yaşayan tayfalar ve orta asırdan sonra kendi başına tayfa (boy) derecesine ulaşan tekeler, Ersarılar, Yomutlar, Sarıklar... ve başkaları mensup olmuşlardır. Moğol saldırıları devrinde (XIII. yy. ın ilk yansı), büyük saldırılardan yılan Türkmenler (çeşitli boyları kaçan bölümleri), Salur Birleşğini teşkil edip, Ersarı Baya'nın korumasına sığınmışlardır. Onların hepsine aslı "Salur" olan ERSARI BAY yolbaşçı olmuştur. Bundan 1-2 asır geçtikten sonra, bu "Birleşik"e ait Teke, Ersarı, Salur, Sarık, Yomut, Sakar... vb. leri kendi başlarına boy görünüşünde tarih sahnesine çıkmışlardır. Kaşgarlı Mahmut'un XI. yy. da yazdığı "Divan-ı Lügat-i Türki" (Türkçe Sözlük Divanı) adlı sözlüğünde, Oğuz (Türkmen) boylan tek tek sayılsa da, yukarıdaki boyların adları geçmiyor.

XIV. yy. da, yukarıda adları sayılan boyların vekilleri, önceden hatırlatıldığı gibi, Ersarı Bey'in hakimiyetinde yaşayıp, ona bağlanmışlardır. Bunların hepsine de Ersarı Bey'in devrinde, "Ersarı ili" veya "Ersarılar" denilmiştir. Buna halk üreticiliği (dorediliği) de şahitlik ediyor. Belirtilen tayfaların (boyların) temsilcilerinde şu zamana kadar Ersarı Baba hakkında çeşitli rivayetler söylenmektedir. Bu rivayetlerin hiçbirisinde de Ersarı Baba, kötü olarak gösterilmemektedir. Tekrarlamak gerekirse: O, uzak görüşlü, akıllı, sağduyulu, alim, merhametli ve yardımsever bir insan olarak görülmektedir. Malını mülkünü muhtaçlardan esirgemeyen bir insandır.

Şu günümüzde de, Ersarıların veya geçmişten haberli Türkmen yaşlı ulularının hepsinin "amin edildiği" veya birisine paye verildiği zaman "Allah, Ersarı'nın devletini versin" şeklinde sözlerini tamamlamaları, Ersarı Baba'nın yüce devletli ve ikramlı bir kişi olduğunu tasdiklemektedir.

Ersarı Baba'nın adı, onun ölümünden sonra da, onun torunlarında ve torunlarının torunlarında muhafaza edilip korunmuştur. Onlara bu zamanda da "Ersarılar" denilmektedir.

Şimdiki devirde, Ersarı Baba'nın akrabaları bölümler halinde Çarçöv şehrinin Kerki, Halaç, Garabekevül, Hocambar, Sayat, Çarşanı ilçelerinde, Özbekistan'ın Buhara şehrinin Galasiya, Alat, karagöl ilçelerinde, Kaşkaderya şehrinin Baha-ristan ilçesinde, Surhanderya şehrinin Termez ilçesinden başlayıp Deryayaka ilçelerinin hepsinde, Tacikistan'ın Yılıköl, Kolhozabat, Kumsennir ve Şehriniz ilçelerinde yaşıyorlar. Afganistan'ın Belh, Meymene, Mezarişerif, Antkuyu, Herat vilayetlerinin asıl halkı Ersarılarıdır. Bunların ayrı ayrı topluluklarına İran'ın Meşhet, Mücnürt, Kümmethavuz vilayetlerinde ve Türkiye'de de rastlanıyor. Bölük pörçük Ersarıları Daner, Çarçö, Garakum, Türkmenkale, Tahtapazar, Yolöten, Türkmenbaşı dolaylarında da rastlanıyor.

Okuyucularda, "Eğer Ersarı Baba, Balkan çevresinde yaşadı ve mezarı da Balkan'da ise, o zaman Ersarılar Lebab çevrelerine, Afganistan'a, Tacikistan'a, İran dolaylarına ne diye gittiler?" şeklinde bir sorunun belirmesi mümkün.

Bizce bilinen malumatlara göre, 1578 yılında, Amuderya'nın Hazar denizine dökülen bölümü Uzboy'un suyu kesilmiştir. Büyük bir kuraklık başlamıştır. Sonuçta, Balkan çevresinde Amuderya'nın aşağı akımı olan Uzboy'da oturan Türkmenler, yavaş yavaş sulak yerlere göçmeye mecbur olmuşlardır. Böylelikle, tahminen 1640 yıllarından sonra, Ersarılar, Amuderya'nın yukarı bölgelerine, Lebab dolaylarına gelmişlerdir. (Bunlar, kısa sürelik yolları sırasında Harezme'de, Ahal dolaylarında oturmuşlardır şeklinde malumatlar bulunmaktadır).

Serkerde şair Seyitnazar Seydi, Buhara emiri Mirhaylar'a karşı yürüttüğü mücadeleye, Ersarı ve Sakar ilinin bir kısmını peşine takıp Lebab ile vedalaştığı sırada şu mısraları söylemiştir:

*Yüz elli yıl vatan diyip gezildi
Ekinler ekildi, yaprak gazıldı
Münikiyüz bir kem kırkda yazıldı
Tarihün etseniz haçan hoş indi..."*

Hicri 1239 yılını miladi yıla çevirirsek, buna göre, bu olay 1823 yılına rastlıyor, demek ki, bu olaydan yaklaşık 150 yıl öncüye 1660-70 yıllarının öncesi veya sonrasında Ersarılar Lebab dolaylarına gelip, su kazıp ekin ekip yurt tutup yaşamışlardır. Ersarıların bünyesinde yaşayan Sarıklar, Salırlar, Yomutlar, Tekeler, Sakarlar ve başka boylar da,

bugün yaşadıkları yerlere yavaş yavaş göçüp gelmişlerdir.

"ERSARI" adının ortaya çıkışı hakkında, Türkmen boylarının hemen hemen hepsinde, birbirine benzeyen rivayetler bulunmaktadır.

Ersarı'nın, Teke'nin, Yomut'un, Yemreli'nin, Salır'ın atasının adına ALP ATA yani "batır ata" diyorlarmış. Alp Ata'yı İtbeçeneler öldürmüşler. Atalarının öcünü almak için, oğulları yola düşüyor. Atasının öcünü almak sadece büyük oğul SARI'ya nasip oluyor. Bunun içinde ona "ar" işini bitiren "SARI" demişlerdir. Bu yüzden adı ARSARI olmuştur.

Merv şehrinde derlenen rivayette:

Türkmenlerin atası olan Salır Kazan Baba, ünü İran'a, Turan'a, yayılan bir pehlivanmış. Fakat onun oğlu olmuyormuş. Salur Kazan, Kabe'ye Hz. Muhammed'i ziyarete gidip, burada 3 gece kalmış. Üçüncü gece, rüyasında Hazreti Muhammed'i görmüş. Muhammed Peygamber: "Evine, obana dön. Senin birkaç tane oğlun olacak." demiş. Salur Kazan yurduna döndükten sonra, bir oğlu olmuş. Adı, Hazreti Muhammed'in hatırasına Teke Muhammet koymuşlar. Yani "Muhammed'in yardımıyla olan oğul" denilmiş, Teke diye çağırılmışlar, ikinci oğlunun adına Sarı adını vermişler. Sarı büyüdükten sonra yiğit, bahadır bir evlat olmuş. Bu yüzden ona da Ersarı demişler, daha sonra Salur Kazan'ın Sarık, Salır ve Yomut adlı oğulları dünyaya gelmiş.

Murgap ilçesinde yazılıp derlenen rivayette:

Salur Kazan'ın "Tekye Muhammedali", "Ersarı", "Sarı", "Baytal" adlı oğulları bulunmaktadır.

Tecen ilçesinde yazılıp derlenen rivayette belirtildiğine göre; Salur Kazan'ın Sarık, Sarı, Can Muhammet adlı oğulları varmış. Günlerden bir gün, baskıncılar Salur Kazan'ı öldürmüşler. Sarık ile Sarık, atalarının öcünü almak için yola çıkmışlar, Teke Muhammet de onlara yardım etmiş. Atasının intikamını almak, Sarı'ya nasip olmuş. Bundan sonra onun adı ERSARI kalır. Can Muhammet'in nesillerine ise bundan sonra TEKE'ler denilir.

Aşgabat'ın Büzmeyin ilçesinde tespit edilen bir rivayette de, Salur Kazan'ın Teke Muhammet ve Sarı adlı iki ayrı kadından iki oğlu olmuştur. Önceki rivayetlerde olduğu gibi, burada da Salur

Kazan öldürülüyor. Onun intikamını Sarı aldığı için, adına ERSARI deniliyor.

Krosnovodsk şehrinin Çağıl ilçesinde derlenen bir rivayette ise şöyle deniliyor: Salur Kazan, Mangışlak'tan ilerde doğmuştur. Onun üç oğlu varmış. Büyüğü Yomut, ortancası Sarıbay, küçüğü Salır-Sarık. O zamanlar, Kürt beyinin pehlivan bir kızı varmış. Onu hiçbir kimse güreşte yıkamıyormuş. Kız, "beni kim yenerse, onunla evleneceğim" deyip haber salmış. Salur Kazan da askerbaşı Caylı hana görev verip, "Nerdesin Kürt kızı" deyip yola çıkmış. Sonuçta Salur Kazan ile Kürt kızı evlenmiş. Salur Kazan da orada bir süre kalmış. Salur Kazan'ın yurdundan uzaklaştığını duyan düşmanlar, iline baskın yapmışlar. Caylı Han, Salur Kazan'ın oğullarına dokunulmamasını rica etmiş. Düşman hanı da onun isteğini kabul etmiş. Fakat Salur Kazan'ın kızını götürmüş ve evlenmiş. Bu haberi işiten Salur Kazan, iline gelerek düşmanların üzerine yürümüş ve bu vuruşta da ölmüş.

Yıllar geçmiş. Salur Kazan'ın Kürt kızından olan oğlu Teke Muhammet pehlivan bir yiğit olup yetişmiş. Günlerden bir gün, Kürt çocukları "senin baban belli değil" deyince, Teke Muhammet savaş elbiselerini giyip annesinin yanına varmış ve hakikati söylemesini istemiş. Bunun üzerine annesi, "oğlum, sen belli koyunun kuzusu. Senin atan Salur Kazan. Onu düşmanlar öldürdüler." deyip, her şeyi olduğu gibi anlatmış. Teke Muhammet, annesi ile vedalaşıp kardeşlerini aramaya çıkmış. Annesi de, kardeşlerini nasıl bulabileceğini ona söylemiş.

Teke Muhammet, Mangışlak'ta bir toyda güreşe katıldığında, burada Salur Kazan'ın büyük oğlu Yomut ile karşılaşmış. Annesi ve babası pehlivan olan Teke Muhammet, kardeşinin sırtını yere getirmiş. Bu sırada onun bedeninden yapışan Yomut kim olduğunu ve nereden geldiğini sorunca, mesele anlaşılmış ve kardeş olduklarını bilmişler.

Salır-Sarık mal sürülerine bakmakta imiş. Sarıbay, Teke Muhammet ve Yomut silahlarını seçip, atalarının öcünü almak için yola düşmüşler. Kız kardeşlerini bulmuşlar, fakat kız kardeşleri "benim çocuklarım büyüdü" deyip onlarla gelmek istememiş. Ve kocasının öbür karısından olan güzel bir kızı götürmelerini talep etmiş. Kendisi de yardımcı olmuş.

Kardeşler, hanın kızını Yomut'a verip "sen git" demişler. Hanın bulunduğu yere vardıklarında, Sarıbay, diğerlerinden öne geçip, kılıcıyla düşman hanını parça parça etmiş, bunun üzerine Teke, Sarının sırtını okşayıp "Bu öcü almayı ben istedim, sana nasip oldu." demiş. Bundan sonra Sarıbay adı "Arsarı" olmuş.

Türkmen oymaklarında, özellikle de Batı'daki Yomutlarla Ersarı Baba'nın şahsiyetini övmek, ona her türlü efsanevi, dinî görünüş kazandırmak yaygınlaşmıştır. Mesela; Ersarı'yı çok muhteşem bir adam hükmünde göstermek için onun mezarını gerçeğinden 7-8 metre kadar uzatmak, Çağıl köyünün etrafındaki sahrada bulunan büyük tek taşı, Ersarı Baba'nın tirpan taşı saymak, veya "Üçtağan" adındaki üç tepeyi de onun kazan kurduğu sacayağı olarak kabullenmek... vb. gibi...

Ersarı Baba'nın şahsiyetine efsanevi görünüş kazandırmak, din ile belli bir derecede ilişkili olabilir. Ancak halk, kendine destek ve güç veren öz oğlunu, başka insanlardan (sıradan insanlardan) ayrı tutmak istemekte ve buna inanmaktadır. Onu pehlivan, kerametli bir kimlikte gösteriyorlar. Elbette bu yüceltme ve övmelerde, halkın öz oğluna olan sevgisi ve hürmeti ifadesini buluyor ve halkın gerçek görüşü olarak ortaya konuluyor.

Ersarı Baba'nın, dış düşmanlar tarafından öldürüldüğüne dair çeşitli rivayetler de söyleniyor. Bu rivayetlerin bazıları gerçeğe aykırı değil:

Ebulgazi Bahadır Han'ın ünlü kitabında, rivayete esas olan şöyle bir malumat var. İran şahı, Horasan'da Komabeg adlı birini hükümdar tayin ediyor, Komabeg, Ersarı'nın Mamabike adlı güzel bir kızı olduğunu işitip, pek çok mal ve hediye vermeyi vaad ederek, Ersarı'ya elçi gönderiyor. Ersarı ise, Mamabike'yi vermeyi kesinlikle kabul etmiyor. (Burada, halk arasında anlatılan bir rivayeti belirtmek gerek). Ersarı, gelen elçilere, "sizin hanınız benim kızıyla değil de Türkmen halkıyla evlenip, yurdumuza ağalık etmek istiyor. Biz erkinliğimizi (hürriyetimiz) seven bir halkız. Bunun için kızımızı verip hanınıza bağımlı olmak istemeyiz." diyor.

Bu rivayet, Ersarı Baba'nın yaşadığı ülkede, bu olaydan yaklaşık 19 asır önce olup geçen başka bir olayı hatırlatıyor. Herodot'un yazdığına göre, İran'da "Ahemenitler" devletini kuran meşhur İkinci Kir adlı padişah, M.Ö. 530 yılında (bundan yaklaşık 2600 yıl önce) Balkan dolaylarında yaşa-

yan Massagetler'in üzerine yürüyor, Massagetler'in şahı, güzel bir kadındır, adı da Tomiris'tir. Kir, ona: "Benimle evlenirsen yurdunu basmam. Eğer razı olmazsan yurdunu kanabuların" diyor. Tomiris çok düşünüp şöyle cevap veriyor: "Sen benimle evlenmekle, yurdumla evlenmek istiyorsun. Bahane uyduruyorsun. Ben kadın da olsam, sana hatun olmam. İstedğin kan ise, seni kanla yıkarım." deyip bizzat kendisi Kir'e karşı savaşta komutanlık ediyor.

M.Ö. 530 yılında, Tomiris, Kir'i yeniyor. Öldürülen askerlerin içinden Kir'i bulup kafasını derinin içine sarıyor, kan ile dolduruyor ve "Seni kanla yıkarım, demiştim, sözümde durdum" diyor.

Tomiris'in ve Ersarı Baba'nın, kendi halklarının bağımsızlığını korumak konusundaki düşüncelerinin bu kadar birbirine benzer olmasına ve yaşadıkları yerlerinde aynı topraklar olduğuna, bugünkü tarihçiler ve etnograflar hayretle şahitlik etmektedirler.

Komabeg pek çok askeriyile Düker (Tüver) kuyusunda oturan Ersarı Baba'nın üzerine ansızın bastırıyor. Ersarı ve onun yakınlarını öldürüyor. Halkını kırıyor, malını-mülkünü talan ediyor. Mamabike'yi götürüp onunla evleniyor. Fakat Ersarı'nın sağ kalan akrabaları / soydaşları daha sonra Mamabike'yi tekrar geri alıyorlar. Ersarı Baba'nın öldürülüşüyle ilgili bu rivayet, hakikata yakındır.

Ersarı Baba'nın yaşadığı yerler, Balkan-Mangışlak dolayları. Rivayette adı geçen Düker kuyusu, şimdiki Tüver denilen kuyu ve oba olmalı. Burası Nebitdağ'dan 250 km. uzaklıkta kuzeybatıda Kızılkaya merkezine 40-50 km. mesafede bulunuyor. Ersarı Baba'nın kabri, Tüver kuyusundan 12. km. uzakta, Ersarı Baba Dağları denilen yüksek kırlığın üstünde, kadim Şağadam-Hive kervan yolunun üzerinde yerleşiyor. Pek büyük olmayan bu kabristanlıkta XIV. yy. ait on civarında mezar olup, kalan 14 tanesi daha eski dönemlere aittir.

Ersarı Baba'nın mezarlığını, çok büyük bir mekan olarak tahmin ediyorduk. Oradaki mezarların sayısı çok azdı. "Komabeg, şu on adamı öldürmek için mi büyük bir ordu hazırladı" sorusu bizi rahatsız etmeye başlamıştı. Tüver obasına vardığımızda, obanın doğusundaki düz çorak alanda ve kuyunun güneydoğusundaki tepenin yüzünde duran ve XIV yy.a ait olan çok sayıda mezara gözümüz ilişti. Ersarı halkının burada

knıldığına ve toprağa verildiğine inandık. Demek ki Ersarı Baba'nın yanındaki yakın adamları, aniden bastıran Komabeg'in güçlü askerleriyle burada şiddetli vuruşa girişmişlerdi. Güçleri az olduğu için de, diri kalan az sayıdaki Türkmen yiğidi, yaşlı ululan Ersarı Baba'yı yanlarına alıp dağa doğru çekilmişler. Komanbeg'in askerlerinin onları takip ettiklerini düşünmek mümkün. Fakat ne de olsa bu bir rivayet. Başka türlü olması da muhtemel.

Ersarı Baba'nın mezarını, 961 yılında Moskova Devlet Üniversitesi öğretmeni Etnograf S.P. Polyakov kazıp gördü. Onun bu konuda yazdığı ilmi yazılarında, Ersarı'nın mezardan çıkan kafatasında iki yerin delik olduğu, sağ elinin mezarda bulunmadığı (muhtemelen kılıçla kesilmiştir), göğüs omurgası ile sol el kemiklerinin kırıldığı, ayrıca diğer kemiklerde kılıç izlerinin var olduğu belirtilmektedir. Bu söylenenler, bize göre, bu mezarın Ersarı Baba'ya ait olduğunu kesin şekilde delil teşkil ediyor. Rivayetleri de, tarihi hakikatlar ile belli bir derecede bağdaştırıyor.

Ersarı Baba'nın kafatasını öğrenmek, yani Türkmen Salur birleşiminin bize malum olan en son büyük yolbaşçısının yüz keşfini (büstünü) dikmek, son dönemin olumsuz şartlar yüzünden mümkün olmadı. Aslında tanınmış antropolog M.M. Gerasimov (ki bu adam Buhara emirliğindeki tarihi şahısların yüz keşiflerini çiziyordu) o zamanlar sağ idi. Şimdiki şartlarda ancak, Ersarı'nın yüz keşfi çalışmaları sürdürülmekte ve büstünün yapılmasına çalışılmaktadır.

Şeyh Şeref Hoca'nın, belirtilen Mu'in-ül Mürid adlı kitabının şimdiki kadar belirlenen tek kopyası Ankara Üniversitesi'nde (Türkiye'de) korunuyor. Kur'an-ı Kerim, Türkmen diline tercüme edilecek olsa, bu kitaptan da yararlanmak mümkün ve yerinde olurdu. Neticede, Ersarı Baba tarafından hediye olarak 40 deve verilerek yazılan ve ortaasır Balkan Türkmenlerini bilgilendirmekte büyük rol oynayan bu kitabın tek nüshasının tercümesini veya bir kopyasını alıp Türkmenistan'a getirmek zaruridir.

1930lu yıllarda TSSC İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün elyazmalar fondunda "Ersarıname" adlı elde yazılan kalın bir kitap varmış. Çeşitli sebepler yüzünden bu kitap kaybolmuş. Böyle söylentiler var. Bu kitap muhtemelen Mu'in-ül Mürid adlı kitaptı. Belki de, o, başka bir kitaptı ve halk bu değerli eseri kendisinde

saklamıştı. Ersarı Baba'nın öğüt ve nasihatlarını kapsayan bir kitap da olabilir. Okuyucularımızdan böylesi değerli bir elyazma kitaptan haberli olanlar varsa, ilgili yerlere haberdar etmeleri gerekir.

TSSC Tarihi'nin 1.nci cildinin 1. kitabında (Aşgabat, 1959)'da, Ersarı Baba hakkında çeşitli malumatlar verilmektedir (Sayfa: 325). Ersarı Baba'nın kendi halkı için yaptığı adaletli işleri ve Balkan Bölgesi Türkmenlerinin bilgilendirilmesi için getirdiği hizmetleri, Arapşinas alim Nazar Halimov'un sözleriyle ifade edersek (*):

"Nevai devrinden 1-1.5 asır önce, Ersarı Baba'nın Türkmenler arasında gerçek önder, eğitimci edebiyat bilen bir şahıs olup, kendi adını halk düşüncesinde ebedileştirdiğini unutarak (veya göz ardı ederek) onu "İslam dininin taraftarı" edip, İslam dinini güçlendirmeye ve bunun içinde Moğol Devleti'nin yardımına bel bağlamak suretiyle olmayacak işe girişen, antifeodal çıkışların önüne geçtiğinden dolayı da Türkmen cemiyetinin alt sınıflarında ideolojik yönden tesirli olmaya "çalışan feodalınan" olarak gösterilmiştir.

Elbette Ersarı Baba'nın halkına karşı yaptığı hizmetlerini düşünürsek, yukarıdaki gibi bir değerlendirmenin haksızlığını anlamış oluruz. Böyle bir değerlendirme asla doğru değildir.

Doğrusu söylersek, önceki devirlerde yaşayıp da yurda önderlik eden işan-mollaların, hanların hepsinin üzerine bir çizgi çektik. Onların hizmetlerine objektif paha vermedik, bundan da kaçındık. İlk gün için, yurt için hizmet veren insanları, ideolojiye gurban ettik. Ersarı Baba'yı bir çapulcu, bir halk düşmanı olarak gösterdik. Sadece Ersarı Baba değil, pek çok kişiye de objektif değer vermedik. İnşallah, bu son dönemde, tarihi yeniden yazacak olan tarihçilerimiz, bu meselede, kendilerinin gerçek ilim adam olduklarını, öz işleriyle ispat ederler. Çünkü yöneticiler, aydınlar, partiyi ve devleti aldatsalar da, halkı aldatamazlar.

N. Halimov, belirttiğimiz makalesinde, XIII-XIV. yy. larda Balkan'da Türkmen edebiyatının olduğunu, Balkan Türkmenlerinin bu devirde Harezmler ile yakın ilişkilerde bulunulduğunu, bunun için de Ersarı Baba'ya minnettar olmamız gerektiğini belirtiyor.

Sözümüzün sonunda şunu özellikle belirtmek istiyoruz: Türkmen Salur boyuna baş olup, Ortaasır Balkan Türkmenleri için çok önemli işler gerçekleştiren Ersarı Baba'nın bizim tarihimizdeki yeri açık-seçik belirtilmelidir. Ona, hizmetlerinin gereği olarak değer verilmelidir. Bunu yapmak için de artık vakit gelmiştir.